

۱۳۷۸ / ۴ / ۱۱

دانشگاه فردوسی

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

پایان نامه تحصیلی کارشناسی ارشد

موضوع:
مسأله بلوغ
از نظر شرعی و حقوقی

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای مدیرشانه‌چی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سیدمهدی صانعی

نگارش:

عذرا انتخابیان

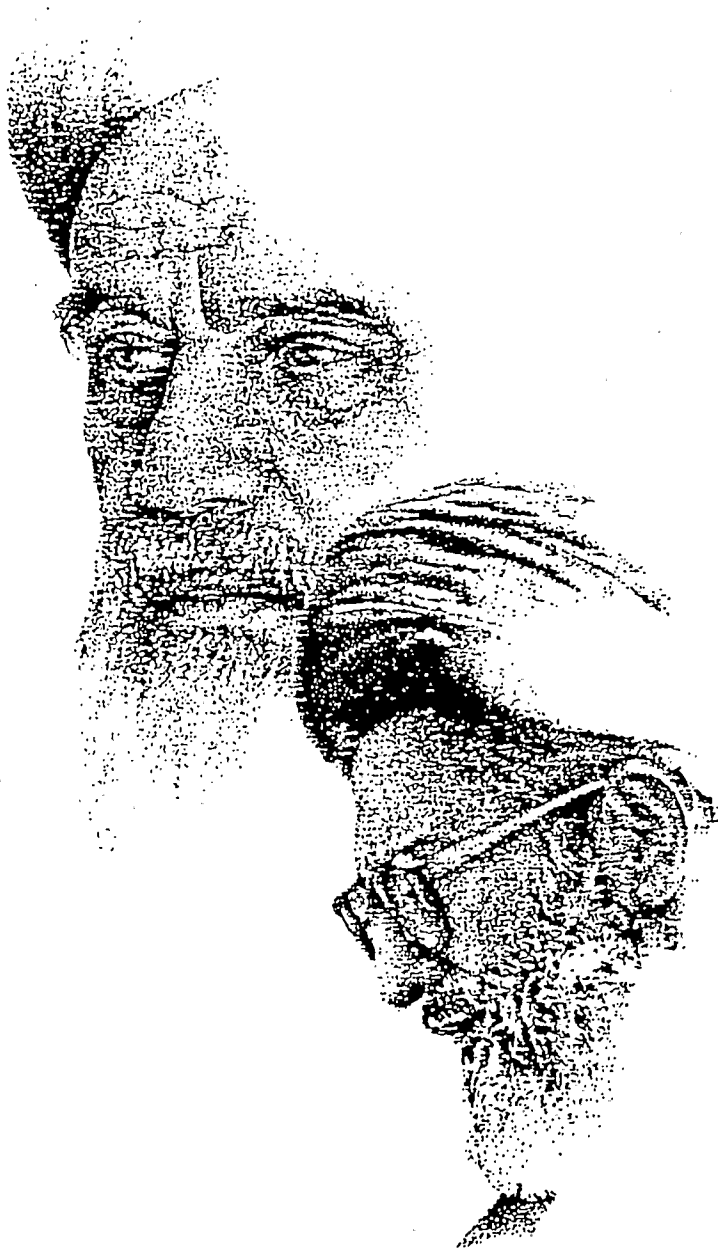
سال تحصیلی ۷۵-۱۳۷۴

۱۳۷۴ / ۲

موسسه تایپ جوادالائمه (علیه السلام) - مشهد دانشگاه ۱۶

فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع

از گهواره تا گور است. امام خمینی (ره)

تقدیم به

امام و مقتدائی

که:

ظلم ۲۵۰۰ ساله را پایان بخشید

و غبار مظلومیت دوران ستمشاهی را از اسلام عزیز زدود و در
سایه رهبریهای خردمندانه‌اش ملت ایران در همه ابعاد
سیاسی و اجتماعی و... «بالغ گردید»

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	۱- پیشگفتار.....

بخش اول بررسی واژه بلوغ

فصل اول: بلوغ در علوم

۸	بلوغ در لغت.....
۱۲	فیزیولوژی بلوغ.....
۱۸	بلوغ از دیدگاه روانشناسی.....
۱۹	بلوغ در عرفان.....

فصل دوم: بلوغ در شرع

۲۱	بلوغ در قرآن.....
۲۱	بلوغ حلم.....
۲۲	بلوغ نکاح.....
۲۵	تفاوت بلوغ نکاح و رشد.....
۲۷	بلوغ اشد.....
۳۳	بلوغ اشد در روایات.....
۳۴	نتیجه‌گیری و خلاصه.....

صفحه	عنوان
۲۸.....	بلوغ در حدیث.....
۴۰.....	بلوغ از نظر فقهاء.....

بخش دوم: نشانه ها و علائم بلوغ

فصل اول: انبئات

۴۵.....	روایات.....
۴۷.....	آیا انبئات در زنان هم علامت بلوغ است.....
۵۳.....	آیا انبئات دلیل و اماره بلوغ است یا به تقسه بلوغ است.....
۵۷.....	انبئات لحنیه چه حکمی دارد.....
۵۹.....	انبئات در مذاهب اربعه.....
۵۹.....	فقه شافعی.....
۶۲.....	فقه حنفی.....
۶۲.....	فقه حنبلی.....
۶۴.....	فقه مالکی.....
۶۵.....	نتیجه گیری.....

فصل دوم: احتلام

۶۷.....	احتلام در لغت.....
۶۸.....	احتلام در شرع.....

صفحه	عنوان
۶۸	آیات مربوطه.....
۶۹	روایات.....
	- آیا اماره بلوغ احتلام بالفعل است یا استعداد و آمادگی در
۷۲	تحقق بلوغ کفایت می کند.....
۷۵	- آیا صلاحیت برای تکون فرزند در خروج منی شرط است.....
	اگر کسی با دواء احتلام را به جلو انداخت آیا اعتبار به حالت
۷۶	طبیعی است یا به فعلیت.....
	- آیا احتلام مخصوص به مردان است یا در زن هم علامت
۷۸	بلوغ است.....
۸۲	احتلام در مذاهب اربعه.....
۸۲	فقه شافعی.....
۸۳	فقه حنفی.....
۸۴	فقه حنبلی.....
۸۵	فقه مالکی.....
۸۶	نتیجه گیری.....

فصل سوم : سن بلوغ

۹۰	سن در مذاهب اربعه.....
۹۰	سن در فقه شافعی.....

صفحه	عنوان
۹۱	سن در فقه حنفی.....
۹۳	سن در فقه حنبلی.....
۹۵	سن در فقه مالکی و داوود.....
۹۷	سن در فقه امامیه.....
۹۷	روایات مربوطه.....
۹۷	روایت ۷ سال و بررسی.....
۹۸	روایت ۸ سال و بررسی.....
۹۹	روایات ۹ سال و بررسی.....
۱۰۳	روایات ۱۰ سال و بررسی.....
۱۰۷	روایات ۱۴ و ۱۳ سال و بررسی.....
۱۱۰	روایات ۱۵ سال و بررسی.....
۱۱۶	فتاوی فقهاء در سن بلوغ.....
۱۱۶	الف: اتمام ۹ سالگی در دختر و ۱۵ سالگی در پسر.....
۱۱۹	ب: مخالفین استكمال ۱۵ سال در پسر.....
۱۲۳	ج: ۱۰ سال در دختر.....
۱۲۵	د: ۱۳ سال در دختر.....
۱۲۶	بررسی اقوال در بلوغ پسر.....
۱۲۹	الف: دلائل قول مشهور (۱۵ سالگی).....
۱۳۱	جواب قول مشهور.....

صفحه	عنوان
۱۳۳	ب: دلائل قول غیر مشهور (۱۴ سالگی).....
۱۳۵	جواب ادله قول غیر مشهور.....
۱۳۸	نتیجه‌گیری:.....
۱۳۹	بررسی ادله سن بلوغ دختر:.....
۱۳۹	ادله قول مشهور (۹ سال).....
۱۴۱	سایر اقوال.....
۱۴۲	نتیجه‌گیری.....
۱۴۳	قول فیض کاشانی.....
۱۴۴	ردّ قول فیض کاشانی.....
۱۴۸	دلیل بر استکمال ۱۵ سال.....
۱۴۹	ردّ بر استکمال ۱۵ سال.....
۱۵۰	استکمال ۹ سال در دختر.....
۱۵۰	منظور از سال، سال قمری است.....
۱۵۲	محاسبه ۱۵ و ۹ سال شمسی بر حسب سالهای قمری.....
۱۵۴	نتیجه‌گیری.....

فصل چهارم: حیض و حمل

۱۵۷	حیض و حمل در فقه امامیه.....
۱۶۲	حیض و حمل در مذاهب اربعة.....

صفحه	عنوان
۱۶۴	رشد قد.....
۱۶۸	آیا بلوغ منوط به رشد عقلی است.....
۱۷۰	مراحل رشد عقلی.....
۱۷۳	نتیجه‌گیری.....

فصل پنجم: علائم بلوغ امر تعبدی است یا ارشادی؟

۱۷۵	علائم بلوغ تعبدی است.....
۱۷۵	علائم بلوغ ارشادی است.....
	مناقشات وارده بر بلوغ سنی دختر (۹ سال) همراه با تحقیق و
۱۷۸	بررسی و جواب مناقشات.....
	الف) بلوغ ۹ سال موجب عدم حساسیت به فلسفه احکام
۱۷۸	و ازدواجهای زودرس می‌شود.....
۱۸۱	ب) چگونه معامله دختر ۹ ساله صحیح است.....
۱۸۴	ج) سن ۹ سال موضوعیت ندارد بلکه طریقت دارد.....
۱۸۸	د) ۹ سال نه اماره طبیعی غالبی است و نه اماره تعبدی.....
۲۱۲	نتیجه‌گیری.....

صفحه عنوان

بخش سوم: بررسی جایگاه بلوغ در ادیان و جوامع و قوانین حقوقی

فصل اول: بلوغ در ادیان و جوامع

بلوغ در دین اسلام..... ۲۲۰

جشن تشریف..... ۲۲۱

بلوغ در دین یهود..... ۲۲۷

بلوغ در دین مسیح..... ۲۲۹

بلوغ در آئین زرتشت..... ۲۳۵

بلوغ در سایر جوامع و ملل..... ۲۴۰

نتیجه‌گیری..... ۲۴۲

فصل دوم: جایگاه بلوغ در حقوق اسلام و سایر نظامهای حقوقی

دوران جنین..... ۲۴۶

دوران کودکی (صغر)..... ۲۴۷

صغر چیست؟ صغیر کیست؟..... ۲۴۷

صغیر غیر ممیز..... ۲۴۷

سن تمیز..... ۲۴۹

صغیر ممیز..... ۲۵۰

حقوق جزایی و صغیر..... ۲۵۲

کودکی و احکام شرعی..... ۲۵۶

صفحه	عنوان
۲۵۷	سخنی پیرامون حدیث رفع قلم از صبی.....
۲۵۸	منظور از رفع قلم چیست؟.....
۲۵۸	چرا کودک و مجنون مرفوع القلم هستند.....
۲۵۸	بلوغ.....
۲۵۹	عقل.....
۲۶۱	جنون.....
۲۶۳	دامنه حدیث رفع قلم از صبی چه تکالیفی را در بر می‌گیرد.....
۲۷۷	نتیجه‌گیری.....
۲۷۸	دوران بلوغ (پایان کودکی).....
۲۷۸	سن بلوغ در فقه اسلام و سایر نظامهای حقوقی.....
۲۸۰	حقوق مدنی و بلوغ.....
۲۸۷	رشد.....
۲۸۸	رشد در فقه و قانون مدنی.....
۲۸۹	اثبات رشد.....

بخش چهارم: ویژگیهای دوران بلوغ

فصل اول: تحولات روحی دوران بلوغ

۲۹۳	افزایش کنجاوی و حساسیت.....
۲۹۳	ازدیاد تفکر و تعقل.....

صفحه	عنوان
۲۹۴	ظهور حس استقلال طلبی.....
۲۹۴	توجه به خود و رشد خودخواهی.....
۲۹۶	گرایش به سوی جمع و جامعه.....
۲۹۷	شکل‌گیری اعتقادات و افکار.....
۲۹۸	مراحل رشد و تربیت.....

فصل دوم: مسئولیت و نقش والدین در مرحله بلوغ

۳۰۳	تعلیم مسائل شرعی.....
۳۰۳	هدایت غریزه جنسی در کودک.....
۳۰۶	اهمیت دادن به سلامت و بهداشت.....
۳۰۷	هدایت و راهنمایی نوجوان.....
۳۰۹	چگونگی برخورد با بحران‌های نوجوانی.....

بخش پنجم: نوجوانی و جوانی

۳۱۵	حدیث درباره جوانی.....
۳۱۵	سخنی از امام خمینی (ره) در ارزش جوانی.....
۳۱۵	نقش و ارزش جوانی.....
۳۱۸	حسن ختام: سخنی از امام خمینی (ره) خطاب به نوجوانان.....
۳۱۹	فهرست منابع و مآخذ.....

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ
بِالْبَلَّغِ أَمْرٌ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا^(۱) *

[قرآن کریم]

پیشگفتار

حمد و سپاس خداوندی را که حجت بالغه^(۲) از آن اوست و صلوات پیاپی بر تمام مبلغان رسالات الهی، به خصوص بر حضرت محمد مصطفی (صلی... علیه وآله) برترین و بالاترین پیام آور الهی، که در صفاتش «بَلَّغَ الْعُلَمَى بِكَمَالِهِ» و سلام و درود بر اوصیاء کرامش به ویژه بر سرور ایشان علی بن ابیطالب (علیه السلام) که فرمان «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ^(۳)» نشان از مقام شامخ ولایتش دارد.

یکی از مسائلی که از جهات گوناگون دارای اهمیت است، مسأله «بلوغ» است. بلوغ دگرگونی عظیم و منشاء تحولات روحی و اجتماعی بسیاری است، لذا در علوم مختلف مورد توجه و بررسی قرار گرفته است، از جمله: در فیزیولوژی: از این جهت که دگرگونی و تغییرات جسمی مهمی در نوجوانان پدیدار می‌گردد.

- ۱- سورة طلاق / ۳ ترجمه آیه شریفه: هر کس بر خدا توکل کند کفایت امرش را می‌کند، خداوند فرمان خود را به انجام می‌رساند و خدا برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است.
- ۲- حجت بالغه یعنی «دلیل رسا» دلیلی که برای هیچ‌کس بهانه‌ای باقی نگذارد اشاره به آیه شریفه فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ سورة انعام / ۱۴۹.
- ۳- سورة مائده / ۶۷ ترجمه آیه شریفه: ای پیامبر آنچه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده است کاملاً (به مردم) برسان اگر نکنی رسالت او را انجام نداده‌ای.

* ترجمه کلیه آیات در این رساله از طرف مؤلفان، و پژوهشی و بر پایه قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان، و هنرمندان (۱۳۴۸) و الحاقات و اصلاحات بعدی آن و سایر قوانین و مقررات مربوط شدنی است.

در روانشناسی: از حیث اینکه منشأ تحولات روحی و تغییرات زیادی در روان
شخص می‌باشد.

در علوم اجتماعی: زیرا اغلب دگرگونی‌های برجسته اجتماعی چون روابط با
همبازیها، پدر و مادر و سایر افراد تأثیرگذار در زندگی او، در همین سنین به وجود
می‌آید.

در شرع مقدس: چون ادیان عموماً و اسلام خصوصاً به انسان نظر دارد و برای
سعادت و سلامت او رهنمود می‌دهد و ابعاد وجودی انسان در دوران بلوغ به فعلیت
می‌رسد و نیز از نظر اینکه:

بخش مهمی از دستورالعملهای دینی، تنها شامل افرادی می‌شود که شرایط
عمومی تکلیف از جمله دو وصف بلوغ و عقل را دارا باشند. به طوری که عدم وجود
هریک از این دو وصف، فرد را از شمول احکام و وظائف دینی خارج می‌کند. لذا بلوغ
به عنوان یکی از شرائط اولیه و عمومی «تکلیف» مطرح است.

از این رو توجه به امر بلوغ، ضروری و مهم می‌باشد و در شرع مقدس اسلام نیز
توجه خاص به آن مبذول گردیده و از دیرباز فقهاء با استناد به آیات و روایات وارده در
این باب، به اظهار نظر پرداخته‌اند.

در حال حاضر که نقش و جایگاه زمان و مکان در فقه، مورد توجه بیشتری واقع
شده، بحث‌هایی در رابطه با بلوغ دختران در مقالات فقهی و حقوقی مطرح می‌شود که:
چه بسا فتاوی گذشتگان در این مسأله، در زمان خودش موضوعیت داشته‌است، لیکن
اکنون با تغییر نظر بعضی در موضوع بلوغ، حکم نیز لازم است تغییر کند....

این امر نگرش به این مسأله را ضروری‌تر می‌نماید و انگیزه شد که «مسأله بلوغ» را

به دور از هرگونه هیاهو و اعمال نظر خاص مورد بررسی قرار داده، رساله را به «بررسی فقهی بلوغ» اختصاص دهم. گرچه اظهار نظر در چنین مسأله‌ای در شأن فقیهی صاحب نظر و مجتهدی خبره است، لیکن این دانشجوی رشته فقه، با استمداد از نظریات آن صاحب نظران، به این موضوع می‌پردازد، بدین امید که چندان از فایده تهی نباشد.

این رساله شامل ۵ بخش است.

بخش اول: اختصاص به بررسی واژه بلوغ در علوم و شرع دارد.

از آنجا که وصف بلوغ نشانه‌هایی دارد، در «بخش دوم» نشانه‌های بلوغ را در مذاهب فقهی بررسی نموده و فتاوی فقهای امامیه را بیان می‌داریم.

بخش سوم: شامل بررسی جایگاه بلوغ در ادیان و جوامع و قوانین حقوقی

می‌باشد.

بخش چهارم: ویژگیهای دوران بلوغ

بخش پنجم: با توجه به اینکه جامعه ما یک جامعه جوان است و بررسی مسائل و

ارزش نوجوانی ضرورت دارد، در این بخش به این مهم پرداخته می‌شود. و در کوتاه

سخن، در این رساله این موضوع بررسی شده است که:

بلوغ امری تکوینی است و حقیقت آن پوشیده است که علائم بلوغ از آن پرده بر

می‌دارد. از این رو در تمام ادیان و مذاهب و قوانین، برای بلوغ، سن تقریبی و متوسطی

مطرح شده است و دین اسلام نیز که دینی جامع و کامل و جهانی است برای بلوغ - به

ویژه بلوغ دختران که مورد بحث ماست - سنی عنوان کرده است.

هر چند در قرآن تصریحی بر آن نشده و تعبیری چون بلوغ نکاح به کار رفته است

لیکن در کلام معصومین علیهم السلام که مفسر قرآن و مفسرین قوانین شرعی بوده‌اند به ۹

سالگی و ۱۳ سالگی اشاره شده است.

برخی از صاحب نظران، تعدد علائم بلوغ را از نوع تعدد شرط و وحدت جزاء دانسته و اختلاف روایات در سن بلوغ را ناشی از این امر می دانند که بلوغ در افراد مختلف بر حسب شرایط و مقتضیات و مناطق، در سنین مختلف روی می دهد. (۱) گروه دیگر، اختلاف روایات را تعارض دانسته، از این گروه بعضی (۲) روایات ۱۳ سال را ترجیح داده اند و بلوغ سنی دختر را ۱۳ سال می دانند.

اما مشهور فقها از متقدمین و متأخرین روایات ۹ سال را برگزیده اند و روایات ۱۳ سال را به خاطر اعراض و عمل نکردن مشهور حجّت نمی دانند.

در هر حال چنین به نظر می رسد که در زمان معصومین علیهم السلام دختران - به طور متوسط - در ۹ سالگی به حدّ نکاح می رسیدند، حال باید بررسی شود که در حال حاضر، متوسط دختران در ۹ سالگی از لحاظ رشد جسمی قابلیت نکاح را دارند یا خیر؟

این بحث نیاز به بررسی کارشناسی توسط متخصصین متعهد و فقهای عظام دارد ولی چون گهگاه دخترانی پس از ۹ سال و قبل از ۱۳ سالگی مورد تجاوز قرار می گیرند و بر اساس قانون جزای اسلامی، فرد متجاوز به دختر نابالغ رجم نمیشود، به نظر می رسد که سن ۹ سال برای بلوغ دختر، به لحاظ صیانت و حفاظت از عفت و پاکدامنی وی بوده و به مصلحتش می باشد.

از سوی دیگر چون رشد فکری نسبت به گذشته سریعتر و بیشتر است و خوب

۱- رجوع کنید به مقاله «حدالبلوغ والرشد»، آقای دکتر صانعی، مندرج در نشریه دانشکده الهیات، شماره ۲۲-۲۳، سال ۱۳۵۶.

۲- آیه... صانعی از معاصرین بلوغ سنی دختر را ۱۳ سال دانسته و به آن فتوی داده اند.

عباداتی که نیاز به تشخیص و تمییز دارد - مثل نماز - در این سن بعید نمی باشد مضافاً که با انجام عبادات و پرهیز از محرّمات، از کودکی زمینه تربیت نسلی پاکدامن در وی فراهم می گردد و بدینوسیله محرومیت هایی که در دوران عادت دارد نیز جبران و ترمیم می شود. به هر حال این مسائل در این رساله بررسی می گردد.

دیگر بار سپاس خداوند بزرگ را که همواره در سایه لطف و فیض زیسته ام و به ویژه در این ایام با استعانت های مکرر، سختی ها را بر این بی نهایت کوچک آسان فرمود. در پایان بر خود لازم می دانم از دانشمند گرانمایه و استاد فرزانه جناب «حجة الاسلام آقای مدیر شانه چی» که در طول دوران تحصیل از علم و کمال ایشان بهره مند گردیده و در این رساله نیز از راهنمایی های بیدریغ ایشان بهره برده ام، تشکر و قدردانی نمایم. هم چنین از جناب آقای دکتر صانعی استاد مشاور که از مقاله ایشان نیز در این تحقیق سود برده ام و استاد محترم جناب آقای سلطانی که همواره از راهنمایی های دلسوزانه ایشان مستفیض گردیده ام واز دیگر اساتید و نیز از پدر و مادرم که زمینه سازان این گرایشها و گزینشها در من بوده اند و همچنین از همسر و فرزندانم که در طول نوشتن این رساله مرا یاری و تحمل نموده و نیز از کارکنان کتابخانه دانشکده و همه کسانی که به گونه ای راه نگارش این رساله را هموار کرده اند سپاسگزاری می کنم.

به روان پاک همه فقهای عظام شیعه به خصوص حضرت امام خمینی (رحمة...) علیه) درود و رحمت می فرستم و سلامت و طول عمر مقام معظم رهبری حضرت آية... خامنه ای را از درگاه ایزد متعال مسألت دارم.

عذرا - انتخابیان

مرداد ۱۳۷۵

بخش اول

بررسی واژه بلوغ

فصل اول

بلوغ در علوم

بلوغ در لغت

بلوغ در اصطلاح

فیزیولوژی بلوغ

بلوغ از دیدگاه روانشناسی

بلوغ در عرفان